

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗУСТРІЧНОГО ПОЗОВУ В ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

LEGAL NATURE AND CHARACTERISTICS OF A COUNTERCLAIM IN CONTRACTUAL LEGAL RELATIONS

Давидова І.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-5622-671X

Стаття присвячена аналізу правової природи та особливостей зустрічного позову в договірних правовідносинах в сучасних умовах, пошук вирішення спірних питань, які виникають стосовно аналізованих правовідносин.

Нинішні реалії відзначаються зростанням обсягів договірних відносин у різних сферах, що призводить до збільшення ймовірності виникнення спорів і конфліктів між сторонами. Однією з ключових причин таких суперечок є різноманітність інтересів та обов'язків, що виникають у контрагентів. Враховуючи складність договірних відносин, узгодження різних сторінних інтересів є складною задачею, а недбале виконання або невиконання зобов'язань може призвести до серйозних правових наслідків. Дослідження питань зустрічного позову дозволяє розглянути механізми вирішення конфліктів, які виникають у зв'язку з договірними відносинами.

Зроблено висновок, що договірні відносини часто вимагають ретельного регулювання, особливо в контексті виникнення спорів та конфліктів між сторонами. Зустрічний позов виступає як важливий інструмент у процесі вирішення конфліктів у сфері договірних відносин. Цей механізм дозволяє сторонам взаємодіяти в судовому процесі, відстоюючи свої права та захищаючи свої інтереси. Правильне застосування зустрічного позову сприяє рівності сторін перед законом та забезпечує справедливе вирішення спорів.

Зазначено, що важливою особливістю зустрічного позову є можливість взаємодії між сторонами у судовому процесі, що дозволяє уникнути одностороннього рішення та сприяє досягненню компромісу. При цьому необхідно враховувати всі аспекти правової регуляції цього інституту, забезпечуючи відповідну захищеність інтересів сторін.

Встановлено, що правова природа та особливості зустрічного позову в договірних правовідносинах відображають складність та важливість судового захисту прав та інтересів сторін, а правильне застосування цього механізму сприяє побудові справедливих відносин між ними.

Ключові слова: зобов'язання; договір; зустрічні інтереси; зустрічні обов'язки; зустрічне виконання, невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, позовне провадження; позов; позовна заява; зустрічний позов; цивільний процес; ухвала суду.

The article is devoted to the analysis of the legal nature and features of a counterclaim in contractual legal relations in modern conditions, the search for a solution to controversial issues that arise in relation to the analyzed legal relations.

Current realities are marked by the growth of contractual relations in various areas, which leads to an increase in the likelihood of disputes and conflicts between the parties. One of the key reasons for such disputes is the variety of interests and obligations arising from counterparties. Given the complexity of contractual relationships, reconciling the various parties' interests is a difficult task, and negligent performance or failure to perform obligations can lead to serious legal consequences. The study of the issues of the counterclaim allows us to consider the mechanisms for resolving conflicts that arise in connection with contractual relations.

It was concluded that contractual relations often require careful regulation, especially in the context of disputes and conflicts between the parties. A counterclaim acts as an important tool in the process of resolving conflicts in the field of contractual relations. This mechanism allows the parties to interact in the legal process, asserting their rights and protecting their interests. The correct application of a counterclaim contributes to the equality of the parties before the law and ensures a fair resolution of disputes.

It is noted that an important feature of the counterclaim is the possibility of interaction between the parties in the court process, which allows to avoid a unilateral decision and helps to reach a compromise. At the same time, it is necessary to take into account all aspects of the legal regulation of this institution, ensuring the appropriate protection of the interests of the parties.

It has been established that the legal nature and features of a counterclaim in contractual legal relations reflect the complexity and importance of judicial protection of the rights and interests of the parties, and the correct application of this mechanism contributes to building fair relations between them.

Key words: obligation; contract; conflicting interests; counter duties; counter performance, non-performance or improper performance of an obligation, legal proceedings; claim; statement of claim; counterclaim; civil process; court order.

Постановка проблеми. Будь-які договірні відносини мають на меті забезпечення певних інтересів кожної із сторін, які приймають участь в укладенні договору. Як відомо, такий договір повинен відповідати певним умовам дійсності, що дає можливість вважати його чинним та таким що тягне відповідні правові наслідки. Разом з тим, порушені права та інтереси сторін договору можуть бути захищені шляхом подання відповідного позову.

Дослідження питань захисту прав та інтересів сторін договору через звернення до суду є важливим як з теоретичної точки зору, так з практичної. Актуальність вивчення даних питань, зокрема, обґрунтовується наступним: по-перше, договірні відносини є основою бізнесу та побутових взаємодій, а отже дослідження в цій галузі допомагає розуміти, як забезпечити ефективний захист прав та інтересів сторін у разі порушення чи невиконання умов договору; по-друге, судовий захист є одним зі способів забезпечення правової визначеності, внаслідок чого дослідження правових аспектів захисту прав у контрак-

тних відносинах сприяє розвитку чітких та передбачуваних правових норм і прецедентів; по-третє, через дослідження ефективності судового захисту можна розробляти механізми стимулювання сторін до дотримання умов договорів, що сприяє зменшенню конфліктів та покращує виконання умов договорів; по-четверте, суспільство та економіка постійно змінюються, що породжує нові виклики для захисту прав сторін у договірних відносинах, які необхідно враховувати; по-п'яте, з огляду на глобалізацію економіки, дослідження в галузі захисту прав сторін у міжнародних договорах стає все більш актуальним. Отже, дослідження питань захисту прав та інтересів сторін договору через судовий шлях є необхідним для підтримки правової визначеності, стимулювання дотримання договірних зобов'язань, а також адаптації до змін у суспільстві та міжнародному контексті.

Не менш важливим в даному контексті є розгляд особливостей застосування зустрічного позову (контрпозову), який відіграє важливу роль у процесі розв'язання

цивільних спорів. Особливо його значення стає очевидним у сучасних умовах розвитку суспільства. Зокрема, зустрічний позов дозволяє сторонам мати рівні права на захист своїх інтересів у суді, що стимулює сторони до активної участі у судовому процесі та забезпечує справедливе рішення; у багатьох випадках зустрічний позов може сприяти вирішенню спору шляхом мирного врегулювання спору, адже він надає сторонам можливість взаємодіяти та досягати компромісних рішень, що зменшує навантаження на суди та сприяє ефективному вирішенню конфліктів; використання зустрічного позову може значно збільшити ефективність судового процесу, оскільки сторони змушені більш уважно підготувати свої аргументи та докази, що сприяє швидкому та об'єктивному вирішенню спору; зустрічний позов сприяє прозорості та відкритості судових процедур, оскільки він дозволяє сторонам виступати відкрито та відстоювати свої права перед судом. Все зазначене в сукупності дає можливість стверджувати, що зустрічний позов є актуальним та необхідним інструментом у цивільному судочинстві, який сприяє розв'язанню спорів з урахуванням принципів справедливості та рівності, а тому потребує додаткового наукового вивчення та аналізу.

Стан дослідження теми. Питанням вивчення позовного провадження, зокрема, правової природи та особливостей зустрічного позову в цивільному процесі досліджували такі науковці, як С.С. Бичкова, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, О.О. Лабань, Р.Я. Лемик, Ю.В. Мартинюк, Г.Л. Осокіна, І.В. Пасайлюк, С.В. Сенік, В.І. Тертишніков, С.П. Хімич, М.С. Шакарян, О.О. Штефан та інші. Разом з тим, в умовах сьогодення виникає чимало спірних питань, що стосуються аналізованих правовідносин.

Метою статті є аналіз правової природи та особливостей зустрічного позову в цивільному процесі в сучасних умовах, пошук вирішення спірних питань, які виникають стосовно аналізованих правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Категорія зустрічності інтересів в договірному праві відноситься до того, як сторони договору обмінюються своїми вигодами та обов'язками з метою досягнення спільних цілей чи задоволення власних потреб. Ця категорія показує, що укладаючи договір, сторони мають спільний інтерес у виконанні умов договору, що сприяє виникненню правових зобов'язань.[4]

Зустрічність інтересів вказує на те, що обидві сторони очікують певної вигоди від договору і згодні діяти відповідно до умов, визначених у договорі. Це може включати умови про оплату, поставку товарів чи послуг, а також інші зобов'язання.

Успішне виконання договору зазвичай ґрунтується на взаємній зустрічності інтересів, коли обидві сторони мають стимул дотримуватися умов договору. Якщо одна зі сторін порушує умови договору або не виконує свої зобов'язання, наслідком може бути порушення цієї зустрічності інтересів та виникнення спору чи конфлікту між сторонами.

Способом вирішення такого конфлікту є можливість захисту своїх прав та інтересів за допомогою подання позову до суду. Позовне провадження має на меті забезпечення: рівного доступу до правосуддя та можливість захищати свої права перед судом; ефективності та швидкості судової системи; пристосовування правової системи до постійних змін, що відбуваються; вивчення та адаптацію кращої практики з позовного провадження інших країн; ефективне позовне провадження. Таким чином під час аналізу окреслених питання можна говорити про необхідність забезпечення справедливого рішення, виявлення можливих шляхів оптимізації процедур, зменшення витрат часу та ресурсів; визначення нових проблем, що виникають у зв'язку зі змінами в суспільстві, та розроблення стратегії їх вирішення; виявити проблем та прогалин у системі, що

перешкоджають її правильному функціонуванню, та розробки шляхів їх вирішення.

Дослідження питань зустрічного позову дозволяє розглянути механізми вирішення конфліктів, які виникають у зв'язку з договірними відносинами. Зокрема, аналізуючи правові аспекти зустрічного виконання чи невиконання зобов'язань, можна виявити шляхи оптимізації процедур судового захисту, а також сприяти підвищенню ефективності механізмів врегулювання спорів між сторонами.

Також важливо враховувати зміни в суспільному та економічному середовищі, які впливають на характер договірних відносин. Наприклад, в умовах швидкого розвитку технологій і цифровізації економіки, нові види договорів та платіжних засобів можуть породжувати нові правові питання, які вимагають адаптації судових процедур та правових норм.

Зазначимо, що загальні вимоги до позову та зустрічного позову закріплені в ЦПК України [7]. Зокрема, зустрічний позов представляє собою окрему вимогу відповідача до позивача, яка подається з метою одночасного розгляду у справі, де розглядається позов позивача. Це один із способів захисту інтересів відповідача [2; 5; 6]. Згідно з чинним законодавством, відповідач може висунути зустрічний позов у строк для подання вживу. Зустрічний позов розглядається одночасно з первісним, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, наприклад, якщо вони випливають з одних правовідносин або якщо вирішення зустрічного позову може вплинути на результат первісного. Вимоги за зустрічним позовом об'єднуються у судовому рішенні з первісним позовом. У разі подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд може прийняти рішення про перехід до розгляду справи за загальними правилами позовного провадження.

Зустрічна позовна заява, яка складена відповідно до загальних вимог щодо пред'явлення позову, має відповідати вимогам, визначеним у статтях 175 та 177 ЦПК України. Якщо зустрічна позовна заява подається з порушенням встановлених законом вимог, суд ухвалою повертає її заявнику.

Аналіз судової практики свідчить про те, що на практиці розглядається питання про доцільність спільного розгляду первісного та зустрічного позову. Зокрема, в грудні 2022 року Верховний Суд досліджував питання щодо доцільності, взаємопов'язаності та підстав спільного розгляду первісного та зустрічного позову [8]. Зокрема, зазначається, що взаємна залежність зустрічного та первісного позовів та вигідність їх спільного розгляду може бути виявлена у таких аспектах: повністю або частково збігаються підстави обох позовів, хоча правові основи можуть бути різними; сторони (позивач за первісним позовом і відповідач за зустрічним) надають переважно або частково одні й ті ж докази для підтвердження своїх позовних вимог; вимоги за зустрічним та первісним позовами можуть бути об'єднані в одному судовому провадженні для економії часу та уникнення подвійного судового рішення; задоволення зустрічного позову може призвести до повного або часткового задоволення первісного позову; спільний розгляд сприяє швидкому та адекватному вирішенню спору/спорів між сторонами.

Однак, Верховним Судом також встановлено, що право відповідача подати зустрічний позов до позивача для спільного розгляду з первісним позовом не є абсолютним. Це право може бути використане за умови відповідності загальним правилам подання позовів та правилам пред'явлення зустрічних позовів, які встановлені процесуальним законодавством. Зустрічний позов розглядається разом з первісним не лише у зв'язку їх взаємозалежності, але й з огляду на доцільність їх спільного розгляду.[9; 10]

Таким чином, Верховний Суд зробив висновок про те, що право відповідача подавати зустрічний позов не

є абсолютним правом сторони у справі. Взаємозалежність позовних вимог первісного та зустрічного позову не може служити достатньою підставою для їх спільного розгляду, оскільки суд повинен визначити доцільність спільного розгляду цих позовів в одному провадженні.

Зустрічний позов, хоча і є широко використовуваним інструментом у цивільному судочинстві, має свої проблеми та недоліки, до яких можна віднести наступні:

по-перше, зустрічний позов може поглиблювати конфлікт між сторонами, оскільки вони змушені взаємодіяти проти своїх інтересів у суді, що може призвести до подальшого загострення відносин та ускладнення можливості досягнення мирного врегулювання спору;

по-друге, у процесі зустрічного позову сторони можуть витратити час, грошей та енергії, які сторони змушені витратити на судовий процес, що може бути проблематичним у випадках, коли конфлікт можна було б вирішити шляхом переговорів або альтернативних методів врегулювання спорів;

по-третє, у процесі зустрічного позову сторони можуть вести себе некоректно, що буде мати наслідком зниження їхньої репутації та втрати довіри у громадськості;

по-четверте, участь у зустрічному позові може призвести до психологічного стресу та тиску на сторони, особливо у випадках, коли справа має велике значення для них.

Таким чином бачимо, що використання зустрічного позову у цивільному судочинстві може створювати ряд проблем для сторін, і важливо ретельно враховувати ці фактори при вирішенні питань через суд.

Разом з тим, відповідач має право на захист, і тому наділений цілим рядом загальних та спеціальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав. Право відповідача на пред'явлення зустрічного позову відносять до групи спеціальних цивільних процесуальних прав відповідача (п. 3 ч. 2 ст. 49 ЦПК України) разом з такими правами як: 1) визнати позов (всі або частину позовних вимог – п. 1 ч. 2 ст. 49 ЦПК України); 2) подати відзив (ст. 174,

178 ЦПК України) та заперечення відповідача на відповідь на відзив позивача (ст. 180 ЦПК України); 3) подати заяву про перегляд заочного рішення (ст. 284 ЦПК України); 4) звернутися із заявою щодо зустрічного забезпечення (ст. 154 ЦПК України) [2, с. 82], адже цими правами наділений лише відповідач.

По своїй правовій природі зустрічний позов це позовна заява відповідача до позивача в межах одного провадження, адже на зустрічний позов розповсюджуються всі ті вимоги що й до позовної заяви. Проте, позовна заява визначена в ЦПК як перша заява позивача по суті справи, а зустрічний позов, як спеціальне право відповідача.

Висновки. Правова природа та особливості зустрічного позову в договірних правовідносинах мають важливе значення для забезпечення ефективного захисту прав та інтересів сторін. Договірні відносини часто вимагають ретельного регулювання, особливо в контексті виникнення спорів та конфліктів між сторонами.

Зустрічний позов виступає як важливий інструмент у процесі вирішення конфліктів у сфері договірних відносин. Цей механізм дозволяє сторонам взаємодіяти в судовому процесі, відстоюючи свої права та захищаючи свої інтереси. Правильне застосування зустрічного позову сприяє рівності сторін перед законом та забезпечує справедливе вирішення спорів.

Важливою особливістю зустрічного позову є можливість взаємодії між сторонами у судовому процесі, що дозволяє уникнути одностороннього рішення та сприяє досягненню компромісу. При цьому необхідно враховувати всі аспекти правової регуляції цього інституту, забезпечуючи відповідну захищеність інтересів сторін.

Отже, правова природа та особливості зустрічного позову в договірних правовідносинах відображають складність та важливість судового захисту прав та інтересів сторін, а правильне застосування цього механізму сприяє побудові справедливих відносин між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головкин К. Спільні питання порядку розгляду заяв про забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 24-31.
2. Коцюруба А. Зустрічний позов як спосіб захисту прав відповідача в цивільному судочинстві України. *Jurnalul juridic național*. 2020. № 10. С. 82-86.
3. Лабань О.О. Захист прав та інтересів відповідача у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2020. 213 с.
4. Мартинюк Ю.В. Захист суб'єктивних цивільних прав у договірних зобов'язаннях: дис. д-ра філос.: 081. Тернопіль, 2023. 264 с.
5. Пасайлюк І.В. Зустрічний позов як спосіб захисту прав відповідача. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 64-71.
6. Хімич С.П. Зустрічний позов як процесуальний засіб захисту інтересів відповідача. *Приватне право і підприємництво*. 2011. № 10. С. 95-99.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 28.12.2022 р., справа № 143/346/22. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_28_12_2022_roku_u_spravi_142_346_22/
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2019 р., справа № 910/2987/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81013406>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 р., справа №916/3245/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80854765>